

תאריך עדכון: 15.03.2023

שם המחלקה: המחלקה לתלמוד ותורה שבעל-פה
שם ומספר הקורס: מבוא לתושבע"פ: תקופת התנאים
וספרותה
09-1382-01

שם הקורס באנגלית:

An Introduction to the Oral Law: The Tannaitic Period and its Literature

שם המרצה: ד"ר בנימין קצוף

סוג הקורס: הרצאה

היקף שעות: 1 ש"ש

סמסטר: א'

שנת לימודים: תשפ"ד

אתר הקורס באינטרנט: lemida.biu.ac.il

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה:

מטרת הקורס:

הכרת השאלות המרכזיות הנוגעות להתהוות, תוכן, מבנה פנימי, עריכה ומסורת הנוסח של היצירות הספרותיות מתקופת התנאים: המשנה, התוספתא ומדרשי ההלכה.

תוצרי למידה:

יכולת לנתח טקסטים ממגוון סוגות בספרות התנאים תוך הצגת מיומנויות של ביקורת נמוכה וביקורת גבוהה, ושימוש נרחב בספרות מחקר.

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

בקורס נעיין בשאלות הקשורות להתהוות ספרות התורה-שבעל-פה עד לחתימת המשנה: קדמותה, דרכי התפתחותה ומרכיביה - מסורת, פרשנות, מוסדות הפסיקה, אסכולות ההלכה, הישיבות והחכמים - אנשי כנסת הגדולה, הסופרים, הסנהדרין, הנשיאים, בית-הלל ובית-שמאי, חכמי יבנה, חכמי אושא, רבי יהודה הנשיא וחכמי תקופתו. המשנה והתוספתא: אופיין, שלבי העריכה וזמניה, המבנה הפנימי, היחס ביניהן, טיב הברייתות שבתלמודים, עדי הנוסח ואופיים. ספרות מדרשי ההלכה: הסוגה המדרשית, דרכי המדרש, בתי המדרש של ר' עקיבא ור' ישמעאל, וזיקת מדרשי ההלכה לשאר הספרות התנאית, הקבצים הספרותיים. בדיון יבחנו גישות שונות לאור העיון במקורות הראשוניים ודרכי המחקר התלמודי.

מהלך השיעורים:

במהלך השיעור נעיון במקורות ראשוניים וננתחם לאור דברי הפרשנים המסורתיים ודברי החוקרים המודרניים. לקראת כל שיעור יתבקשו הסטודנטים לעיון במקורות ובספרות המחקר שיידונו בשיעור הבא. בתחילת הסמסטר תועמד לרשות הסטודנטים מקראה הכוללת את המקורות שנעיון בהם וספרות מחקר תועלה לאתר הקורס. במקביל לעיון במקראה, במהלך השיעורים נעיון גם במאגרים דיגיטליים הכוללים תצלומי כתבי יד, טקסטים מוקלדים וספרות מחקר על מנת לרכוש מיומנות בשימוש בכלים הדיגיטליים הקיימים לחקר הספרות התלמודית. במהלך הסמסטר תהיה מטלת בית המבוססת על עיון בטקסטים על פי עדי הנוסח הטובים ועל ספרות מחקר העוסקת באופים של המקורות התנאיים.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

מספר השיעור	נושא השיעור	קריאה נדרשת
1.	מקורה של התורה שבעל פה, אנשי כנסת הגדולה והסופרים	
2.	הזוגות, ב"ש וב"ה, תופעת המחלוקת והפסיקה	ספראי, ש', "ההכרעה כבית הלל ביבנה", דהקה"ע השביעי למה"י, מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש, ירושלים תשמ"א, עמ' 21-44
3.	חכמי יבנה ותחילת העריכה	רוזן-צבי, י', "מבוא למשנה", בתוך ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, ירושלים תשע"ח, עמ' 1-24
4.	חכמי אושא ומשנת ר' עקיבא	מלמד, ע"צ, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תש"ג, עמ' 69-100
5.	משנת רבי יהודה הנשיא, דרכו בעריכת המשנה	אלבק, ח', מבוא למשנה, תל-אביב תשי"ט, עמ' 63-127 אפשטיין, י"נ, מבואות לספרות התנאים, ירושלים – תל-אביב תשי"ז, עמ' 57-230
6.	משניות קדומות וקבצי הלכה קדומים	אפשטיין, י"נ, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים – תל-אביב תשכ"ד, עמ' 1-30
7.	הברייתות והתוספתא שלנו	גולדברג, א', פירוש מבני ואנליטי לתוספתא מסכת בבא-קמא, ירושלים תשס"א, עמ' 8-22
8.	עריכת התוספתא ויחסה למשנה	פרידמן, ש"י, תוספתא עתיקתא, רמת-גן תשס"ג, עמ' 15-95
9.	התוספתא והתלמודים	קצוף, ב', "יחס הברייתות בתוספתא למקבילותיהן התלמודיות: עיון מחודש לאור מסכת ברכות", HUCA 75 (2004), עמ' א-כד

10.	מדרש ההלכה: ראשיתו ומהותו	כהנא, מ', "מבוא למדרשי התנאים", בתוך ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, ירושלים תשע"ח, עמ' 137-177
11.	דרכי המדרש והמידות	גילת, י"ד, "להשתלשלותה של הגזרה שווה", פרקים בהשתלשלות ההלכה, רמת-גן 1992, עמ' 365-373
12.	ר"י ור"ע: גישות, וקבצים ספרותיים	אפשטיין, י"ג, מבואות לספרות התנאים, ירושלים – תל-אביב תשי"ז, עמ' 521-746

ג. דרישות קדם:

אין.

ד. חובות / דרישות / מטלות:

בקורס זה יש חובת נוכחות. סטודנט שייעדר מעל שתי הרצאות במשך הסמסטר ללא סיבה מוצדקת, לא יורשה לגשת לבחינה המסכמת ולא יקבל ציון בקורס. במהלך הסמסטר הסטודנטים יתבקשו לעיין במקורות ולקרוא ספרות מחקר כהכנה לשיעורים. בנוסף לכך תהיה מטלת בית המבוססת על עיון בטקסטים על פי עדי הנוסח הטובים ועל ספרות מחקר העוסקת באופים של המקורות התנאיים. משקל העבודה 10% מן הציון הסופי. בסוף הסמסטר יערך מבחן.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

מטלת בית: 10%

מבחן: 90%

ציון עובר: 60

ו. ביבליוגרפיה:

קריאת חובה נוספת למבחן:

1. אפשטיין, י"ג, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים – תל-אביב תשכ"ד, עמ' 692-706.
2. "זוסמן, "תורה שבעל פה" פשוטה כמשמעה, כוחו של קוצו של יו"ד", מחקרי תלמוד ג (תשס"ה), עמ' 318-343.

ספרי הלימוד (textbooks) וספרי עזר נוספים:

ספרי מבואות לספרות חז"ל

1. אלבק, ח', מבוא למשנה, תל-אביב תשי"ט
2. אלון, מ', המשפט העברי, ירושלים תשל"ג
3. אפשטיין, י"ג, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים – תל-אביב תשכ"ד
4. אפשטיין, י"ג, מבואות לספרות התנאים, ירושלים – תל-אביב תשי"ז

5. בלברג, מ', פתח לספרות חז"ל, רעננה תשע"ג
6. דה-פריז, ב', מבוא כללי לספרות התלמודית, תל-אביב 1966
7. הלוי, י"א, דורות הראשונים, פרנקפורט 1918
8. וויס, א"ה, דור דור ודורשיו, ירושלים - תל-אביב תשכ"ד
9. מלמד, ע"צ, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תש"ג
10. פרנקל, ז', דרכי המשנה, וורשא תרפ"ג
11. רוזן-צבי, י', בין משנה למדרש: קריאה ספרותית, רעננה תש"פ
12. רזיאל, ע', מבוא למדרשים, אלון שבות תשע"א
13. האוניברסיטה הפתוחה, מבוא לתורה שבעל פה, תל-אביב תשנ"א, יחידות 1-4

ספרים ומאמרים בנושאים שונים

1. אורבך, א"א, "הדרשה כיסוד ההלכה ובעית הסופרים", תרביץ, כז (תשי"ח), עמ' 166-182
2. אורבך, א"א, חז"ל, פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"ח
3. אלבק, ח', מחקרים בברייתא ובתוספתא ויחסן לתלמוד, ירושלים תש"ל
4. אלון, ג', תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, תל-אביב תשי"ג
5. בייכלר, א', "הלכות למעשה כבית שמאי בזמן הבית ואחר החורבן", ספר היובל למשה אריה בלוח, בודאפט 1905, עמ' 21-30
6. בן-שלום, י', בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי, ירושלים תשנ"ד
7. בר-אשר, מ', "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ, נג (תשמ"ד), עמ' 187-220
8. גולדברג, א', "יכולהו אליבא דרבי עקיבא", תרביץ, לח (תשכ"ט), עמ' 231-254
9. גילת, י"ד, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, ירושלים תשכ"ח
10. גילת, י"ד, פרקים בהשתלשלות ההלכה, רמת-גן 1992
11. כהנא, מ', "תפוחי זהב במשכיות כסף: המשנה וסדר סדריה", תרביץ, עו (תשסז), עמ' 29-40
12. כהנא, מ', ספרי במדבר - מהדורה מבוארת, ירושלים תשע"א
13. כהנא, מ', "מבוא למדרשי התנאים", בתוך ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, ירושלים תשע"ח, עמ' 137-177
14. ליברמן, ש', הקדמה לתוספתא ע"פ כתב יד ווינה, ניו-יורק תשט"ו, עמ' ז-יג
15. ליברמן, ש', יוונית ויוונית בארץ-ישראל, ירושלים תשמ"ד
16. מנדל, פ', "תוספתא", בתוך ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, ירושלים תשע"ח, עמ' 109-136
17. נאה, ש', "מבנהו וחלוקתו של מדרש תורת כהנים (ב) פרשות, פרקים, הלכות", תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 59-104
18. ספראי, ש', "ההכרעה כבית הלל ביבנה", דהקה"ע השביעי למה"י, מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש, ירושלים תשמ"א, עמ' 21-44
19. פינקלשטיין, א', הפרושים ואנשי כנסת הגדולה, ניו-יורק תש"י
20. פרידמן, ש"י, "ברייתות בתלמוד הבבלי ויחסן למקבילותיהן בתוספתא", עטרה לחיים, מחקרים בספרות התלמודית והרבנית לכבוד פרופ' ח"ז דימיטרובסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 201-163
21. פרידמן, ש"י, תוספתא עתיקתא, רמת-גן תשס"ג

- .22 פרידמן, ש"י, "לאופיין של הברייתות בתלמוד הבבלי : "בן תימא" ו"בן דורתי", נטיעות לדוד, ירושלים תשס"ה, עמ' קצה-רעד
- .23 קצוף, ב', "יחס הברייתות בתוספתא למקבילותיהן התלמודיות: עיון מחודש לאור מסכת ברכות", HUCA 75 (2004), עמ' א-כד
- .24 קצוף, ב', "המקורות התנאיים ונוסחם בספר הלכות פסוקות", שנתון המשפט העברי כה (תשס"ח), עמ' 199-216
- .25 רוזנטל, ד', משנה עבודה זרה – מהדורה בקורתית בצירוף מבוא (עבודת דוקטור), ירושלים תשמ"א
- .26 רוזנטל, ד', "על שלב נוסף בתולדות נוסח המשנה", תרביץ, פא (תשע"ג), עמ' 47-60
- .27 רוזנטל, י', "על נספחים ומקומם בתוספתא", תרביץ, עט (תש"ע-תשע"א), עמ' 187-228
- .28 רוזן-צבי, י', "מבוא למשנה", בתוך ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, ירושלים תשע"ח, עמ' 1-64
- .29 שרמר, ע', "למסורת נוסח התוספתא, עיון ראשוני בעקבות שאול ליברמן", JSIJ, 1 (2002), עמ' 11-43
<http://www.biu.ac.il/JS/JSIJ/1-2002/Schremer.doc>
- .30 Elman, J. Y., "Babylonian Baraitot in the Tosefta and the Dialectology of Middle Hebrew", *AJS Review*, XVI (1991), pp. 1-29
- .31 Elman, J. Y., *Authority and Tradition: Toseftan Baraitot in Talmudic Babylonia*, New-York 1994
- .32 Hauptman, J., *Rereading the Mishnah, A New Approach to Ancient Jewish Text*, Tübingen 2005
- .33 Hauptman, J., "The Tosefta as A Commentary on an Early Mishnah", *JSIJ*, 4 (2005), pp. 109-132
- .34 Kahana, M., "The Halakhic Midrashim", *The Literature of the Sages II* (ed. S. Safrai), Assen 2006, pp. 3-105
- .35 Kraemer, D., "The Mishnah", *The Cambridge History of Judaism*, IV (2006), pp. 299-31
- .36 Mandel, p., "The Tosefta", *The Cambridge History of Judaism*, IV (2006), pp. 316-335
- .37 Yadin-Israel, A., *Scripture and tradition: Rabbi Akiva and the triumph of Midrash*, Philadelphia 2015